

Висновки

1. Класифікація типів, видів і моделей економічного розвитку може бути здійснена у формі ієрархічної структури. В основу цієї структури покладене поняття економічного розвитку як процесу вдосконалення продуктивних сил та економічних відносин суспільства.

2. На першому рівні виокремлюють два типи економічного розвитку: а) стабільний, чи еволюційний; б) прискорений.

3. На другому рівні виокремлюють три види прискореного типу розвитку: а) лідируючий; б) наздоганяючий; в) випереджувальний.

4. На третьому рівні виокремлюють три моделі прискореного розвитку: а) імпортозаміщення; б) експортоорієнтація; в) соціалістична модель.

Статтю подано до редакції 21.02.14

УДК 330.33.01:316.324.8

Г. Ю. Кириллова, к.е.н., доц.,
О. В. Ткаченко, к.е.н. доц.,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет ім. дима Гетьмана»

ТЕОРІЯ ВЗАЄМОДІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЦИКЛІВ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

АНОТАЦІЯ. Проаналізовано зміст і класифікацію економічних циклів, їх системний зв'язок з іншими функціональними циклами: екологічними, енергетичними, сировинними, політичними, демографічними, соціокультурними; показані ознаки завершення індустріального циклу і початку епохи постіндустріального розвитку людства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: довгі хвилі, стадійні цикли, вікові цикли, функціональні цикли і кризи, біфуркаційний розвиток, резонансний вплив фаз різнотермінових циклів, взаємовпливи функціональних циклів.

АННОТАЦИЯ. Анализируется содержание и классификация экономических циклов, их системная связь с другими функциональными циклами: экологическими, энергетическими, сырьевыми, политическими, демографическими, социокультурными; указаны признаки завершения индустриального цикла и начала эпохи постиндустриального развития человечества.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: длинные волны, стадийные циклы, возрастные циклы, функциональные циклы и кризисы, бифуркационное развитие, резонансное влияние фаз разносрочных циклов, взаимовлияние функциональных циклов.

ANNOTATION. The article analyses the content and classification of the economic cycles, their systemic connection with other functional cycles: ecological, power, primary, political, demographic, sociocultural. It also describes the characteristic features of the industrial cycle completion and the beginning of the human post-industrial development.

KEY WORDS: long waves, stage cycles, age cycles, functional cycles and crises, bifurcation development, resonance influence of phases of different time cycles, mutual influence of functional cycles.

Постановка проблеми. Пошук відповіді на питання, куди рухається цивілізація у новому тисячолітті, займає в останні роки одне з головних місць у світовому теоретичному дискусії. Проблема актуалізувалась після входження світової господарської системи у першу за історію людства глобальну фінансово-економічну кризу. З нею тісно переплетені функціонально-цивілізаційні кризи (екологічна, енергетична, політична, демографічна, соціокультурна), які разом формують першу глобальну кризу цивілізації. Людство реально стає перед вибором чи деградація і загибель, чи важкий біфуркаційний перехід до принципово нового стану, який, доречі, настільки якісно несхожий з сучасним станом, що сьогоденні парадигми і постулати економічної теорії втратять свою значимість.

Сучасним вченим недостатньо окреслити феномен цивілізаційного занепаду за допомогою часток «нео-», «квазі-», «гіпер-». Головне, для справжньої теорії науки, — визначити внутрішній зміст (сутність) цих явищ і процесів, відповісти на питання: «що за об'єкт?».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уже біля двохсот років економічна теорія користується методологією циклічності соціально-економічних процесів у господарській практиці. Відомий американський дослідник циклів і криз Уеслі Мітчелл датує початок дослідження цих процесів 1819 р., коли вийшла у світ робота С. Сісмонді «Нові принципи політичної економії». Розробкою проблеми циклічності соціально-економічних процесів у різні роки займалися такі видатні вчені, як К. Маркс, М.І. Туган-Барановський, М.Д. Кондратьєв, П. Сорокін, С. Кузнец, Й. Шумпетер, К. Жюгляр.

Протягом усього ХХ сторіччя вчені багатьох країн спрямовували свої зусилля на створення адекватної реальним процесам теорії економічних циклів. Це У. Джевонс, Р. Макдональд, Т. Уильямс (Англія), Ж. Лескор, А. Афталъон, М. Ленуар (Франція), А. Шпінгоф, К. Каутський (Німеччина), Т. Веблен (США), К. Вікселль (Швейцарія), В. Парето (Італія), В. Л. Іноземцев, І. М. Абрамов, С. Ю. Глазьев, С. М. Меньшиков, Ю.В. Яковець (Росія), О.Г. Білорус, А.С. Гальчинський, Ю.М. Пахомов, А.А. Чухно (Україна).

Метою цієї статті є дослідження системних взаємодій глобальних функціональних циклів і криз (економічних, екологічних, політичних, науково-технічних, енергетичних, соціокультурних) та їхнього впливу на формування і розвиток постіндустріальної цивілізації.

Виклад основного матеріалу. Видатний російський учений М.Д. Кондратьєв на початку 20-х років ХХ ст. відкрив великі цикли кон'юнктури, які увійшли у світову науку під назвою «довгі хвилі Кондратьєва» або «К-хвилі». Період «К-хвиль», як відомо, складав 54–55 років. М.Д. Кондратьєв звернув увагу на те, що в довготерміновій динаміці деяких економічних індикаторів вбачається циклічна послідовність, під час якої фази зростання відповідних показників змінювались фазами занепаду. Кондратьєв пояснював їх причину оновленням основного капіталу та появою нових винаходів. Ці ідеї розвинули американський вчений російського походження С.Кузнец у 30-х роках ХХ ст. та видатний австрійсько-американський економіст Й.Шумпетер, який у якості першопричини «К-хвиль» визначив інноваційні імпульси.

Кінець ХХ–початок ХХІ ст. дав подальший поштовх до вивчення теорії циклів. На початку 1990-х років академік НАН України А.А.Чухно довів, що поряд з малими (6–9 років), середніми (20-30 років) та довгими циклами (50-60 років) існують стадійні цикли [1, с.14]. Характерною рисою «стадійних циклів», на думку А.А.Чухно, є становлення нової технологічної основи виробництва, перехід до нової системи виробничих відносин, фундаментальні зміни в економіці і суспільстві, у формах власності, становищі людини на виробництві та у суспільстві [2, с. 5].

У цей же період російський учений Ю.В. Яковець висунув ідею вікових цивілізаційних циклів в динаміці історичних суперциклів глобальної цивілізації. Тим самим сучасна теорія циклічної динаміки цивілізаційних процесів набула системної цілісності: від короткострокових циклів Кітчина, середньострокових циклів Жюгляра, довгострокових циклів Кондратьєва до наддов-

гих стадійних циклів Чухно та вікових цивілізаційних циклів Яковця. Особливість цих різнотермінових циклів у їх періодичних співпадиннях фази кризового спаду, що створює особливий резонансний вплив на світові цивілізаційні процеси.

Аналізуючи стохастичну дію різнотермінових циклів у фазі резонансного кризового спаду, необхідно враховувати ще одну важливу методологічну обставину — ще більший поштовх до історичних змін у цивілізаційному розвитку людства спричиняють руйнівні і водночас системно відтворюючі взаємовпливи функціональних циклів і криз. Саме слово «функціональний» означає викликаний функціонуванням чого-небудь, залежний від діяльності, а не від структури, будови чого-небудь. Воно вживається в різних галузях знань у різних термінологічних сполуках, які мають різне значення. Щодо циклів і криз як одних із сутнісних характеристик цивілізації, економічної системи та їхніх складових названі вище словосполучення і, відповідно, поняття не використовувались. Проте їх запровадження в економічну теорію, на нашу думку, є правомірним, оскільки їхній зміст пов'язаний із функціонуванням зазначених об'єктів, зміни яких викликають певні зміни інших (у цьому випадку — розвитку). Отже, під функціональними циклами будемо розуміти систему циклів, що залежать від діяльності суспільства (цивілізації), спричинені нею. Тобто це автономні (самостійні) зміни, обумовлені самим ходом розвитку (функціонування) цивілізації та її адаптивним пристосуванням до нових внутрішніх і зовнішніх умов у відповідних часових вимірах. Вони знаходяться у взаємодії між собою і визначають зміст глобального цивілізаційного циклу розвитку людства. До цієї відносно нової категорії циклів відносяться: науково-технічні, економічні, екологічні, політичні та соціокультурні цикли, які в даний час знаходяться у фазі кризи або депресії. Перебуваючи у цих станах, функціональні цикли створюють особливий резонансний ефект, який по своїй суті є від'ємним синергічним ефектом розвитку цивілізації.

Кожний з функціональних циклів окремо і всі вони разом руйнують традиційну, вікову систему людського буття, створюючи простір для розвитку нових відносин, нової цивілізаційної суті існування людства. На думку американського вченого О. Тоффлера, це дає підстави для висновку, що сучасна історична трансформація «...не продовження розвитку індустріального суспільства у відповідному напрямку, а радикальна зміна зазначеного напрямку, яка багато у чому заперечує весь попередній досвід. Вона являє собою не що інше, як глобальну трансформацію,

не меншою мірою революційну, ніж промисловий переворот, що стався триста років тому [3, с. 31]. Цю ж думку підтримує і розвиває український учений А. Гальчинський: «...процес розвитку здійснюється у вигляді послідовних біфуркаційних змін, а безпосередньо «нове» постає не як системно детерміноване явище, а як реалізована альтернативна ймовірність (можливість)» [4, с. 151]. «У цьому світлі чинні міжсистемні трансформації постають як зміни, що відбуваються не за традиційно циклічною логікою: рівновага — криза — нова рівновага, а за більш складною логікою: порядок — біфуркація і хаос — новий порядок. Нове виникає з біфуркації і хаосу — із перехідного системно не визначеного стану» [4, с. 155].

На наше глибоке переконання, тільки системний аналіз динаміки взаємовпливів різнотермінових економічних та інших функціональних циклів цивілізаційного розвитку, їх синергійний взаємозв'язок може дозволити об'єктивно спрогнозувати картину подальшого існування і розвитку людства.

Уже перша декада XXI сторіччя ознаменована резонансом кризових станів усіх функціональних циклів розвитку цивілізації. Кожний з цих циклів проходить драматичну траєкторію принципів якісних змін. «Існує безліч доказів, — пише американський учений І. Валлерстайн, — які дають підставу думати, що сучасна світосистема, у якій ми всі живемо, вступила в період структурної кризи» [5, с. 5].

Спробуємо проаналізувати стан і взаємовпливи певних функціональних циклів сучасної цивілізації.

Економічні цикли. Одним із суттєвих показників того, що сучасні економічні відносини увійшли в глибокі протиріччя з новим технологічним укладом, є той факт, що поява інфо-, нано- та біотехнологій не веде до фази циклічного поживавлення або підйому, як це передбачається теорією довгих хвиль Кондратьєва або промислових циклів Шумпетера. Науково-технічний цикл поглиблює кризу та рецесію економічних процесів. Не встигла закінчитись криза 2008–2009 рр., як починається криза 2013–2014 рр. Причина у тому, що можливі позитивні впливи на економічну динаміку нових інноваційних процесів на стартовому етапі нівелюються потужнішим тиском стадійної (за А.А. Чухно) кризи.

Сучасним революційним технологіям не підходять ліберально-ринкові механізми. В останні десятиріччя сформована економіка «повітряних бульбашок», яка трактується як процеси «фінансиалізації» або нагромадження за рахунок інфляційно-спеку-

лятивних операцій на фондових ринках надлишкового капіталу і спрямування його з виробничої сфери у бік фінансових, банківських, страхових та біржових спекулятивних ринків. За період 1960–2000 рр. загальна сума капіталу, який не функціонує у реальному (виробничому) секторі зросла з 4 до 27 трлн дол. США. Сфера його застосування: операції на фондових і валютних ринках, фінансування бюджетних дефіцитів, експорт кредитів у слабборозвинуті країни.

Більш того, поряд з «хронічними хворобами» фінансової системи минулого: фондові, біржові та інфляційно-кон'юнктурні «повітряні бульбашки», які роблять частими і незворотними фінансові кризи, з'являються нові джерела кризових явищ — інтелектуальні «повітряні бульбашки». Вони створюють ще руйнівніший потенціал, ніж сучасні фінансові деривативи¹. Стає зрозумілим, що інтелектуальний капітал поглинає своєю віртуальною вартістю матеріальну складову сучасної ціни товарів і послуг.

Ці процеси віддзеркалюють негативний вплив науково-технічного циклу на сучасний економічний цикл цивілізаційного розвитку. До того ж джерелом кризових процесів у світовій господарській системі стають розвинуті країни з домінуючою інформаційно-інтелектуальною технологією виробництва, у той час як країни другого ешелону, які перехопили на себе «тягар» матеріального виробництва (Китай, Індія, країни Латинської Америки), не відчувають таких кризових потрясінь. Зрозуміло, що такий процес розхитує світову економіку. Але у цьому кризовому хаосі зароджуються основи майбутніх «некапіталістичних» відносин. Інформаційні мережі, комп'ютеризовані матриці прямих логістичних і кластерних зв'язків у системі «наука — впровадження — виробництво — реалізація» виключають у майбутньому посередницьку маржу, роблять зайвими фондові, страхові, біржові, а в подальшому і банківські фінансові інституції. Роботизація виробництва та безлюдні технології змінюють характер праці та економічні відносини учасників виробництва, а це, в свою чергу, дозволить перейти від «людини економічної» до «людини творчої», від функціонування «виробничого класу» до створення «класу креативного».

¹ Так, корпорація «IBM» за 3,5 млрд дол. придбала компанію «Lotus Development», балансова вартість якої склала всього 230 млн дол. Ще більше відхилення матеріальної і віртуальної вартості мало місце у випадку з купівлею компанії «Netscape», яка розробляла програми для мережі Інтернету. При власній балансовій вартості у 17 млн дол. та чисельності робітників у 50 чоловік, ринкова ціна фірми наближалася до 3 млрд дол. [6, с. 22].

Екологічні цикли. Неefективна господарська діяльність, надмірні ресурсні втрати, демографічний «вибух», науково-технічний розвиток — все це призвело до входження економічної системи у фазу глибокої екологічної кризи. Сумарні витрати людиною природних ресурсів на різних етапах цивілізаційного розвитку можна визначити в універсальному показнику — кілокалорії. Порівняльний аналіз свідчить, що у доісторичний період потреба в ресурсах складала 2–4 тисячі кілокалорій на людину на добу, у середньовіччі — 20–25 тисяч кілокалорій, а в наш час у такій розвинутій країні, як США, цей показник складає 200–250 тисяч кілокалорій [7]. У ці періоди чисельність населення на Землі складала: 10 тисяч років тому — 5 млн чол., за часів Римської імперії — 150 млн чол., у 1840 р. — 1 млрд, зараз 6 млрд чоловік і кожні 11 років чисельність населення збільшується на один мільярд.

Джерела енергії, без якої неможливий розвиток людства сьогодні, поступово, але неухильно вичерпують свій ресурсний потенціал. Так, за оцінками експертів ЄС, за сучасних темпів енергоспоживання запаси нафти будуть повністю використані в 2047 р., газу — у 2068 р., вугілля — у 2140 р., урану — у 2144 р. І це без урахування неминучого зростання найближчим часом темпів споживання викопних енергоресурсів [8, с. 86]. Тому розвинуті країни на найближчі 5–10 років розробляють національні програми по зменшенню (Бразилія на 50 %) чи повній відмові (Швеція) від використання нафти в країні й повного переходу на альтернативні (не традиційні) джерела енергії.

Одним із підсилюючих факторів екологічної кризи є продовольча криза сучасної цивілізації, яка полягає у масовому голоді та недоїданні значної частини населення у планетарному масштабі. Незважаючи на вдосконалення землеробних технологій, продовольства не вистачає і ситуація дедалі стає критичнішою. За прогнозами фахівців, до середини століття населення Землі зросте до 9 млрд, а це означає, що обсяги виробництва сільськогосподарських продуктів потрібно збільшити вдвічі. Водночас за останні 40 років харчування змінилось більше, ніж за попередні 40 тис. років. Зараз кожний рік харчова індустрія світу створює до 25 тисяч нових продуктів [9, с. 20]. Прогрес у нано-, біотехнологіях і генній інженерії неминуче веде до зміни дієтології людини: продукти харчування і фармацевтики стають єдиним продуктом. Розшифрований геном людини дозволить розробляти «меню» індивідуально для конкретної особистості. Желеподібна капсула або пігулка як еквівалент повноцінному харчуванню (зі всіма калоріями, вітамінами і т.п.) буде достатня для забезпечення всіх хар-

чових потреб людини. Прийом їжі буде займати не більше 40 секунд на день.

Однак сьогодні господарська діяльність людини призвела до того, що біосфера увійшла в фазу руйнації, неможливості самостійного свого відтворення. Дія кризової фази екологічного циклу на економічний мегацикл є багатогранною. Причина цього — невпинне нарощування споживання, яке є основним мотивом існування ліберального ринку. Без постійного нарощування обсягу виробництва, прибутку, ринок втрачає свій сенс. Екологічна криза унеможливорює безперерйну реалізацію цілей ринкової економіки. Надмірне антропотехнологічне навантаження на природу об'єктивно зумовлює необхідність переходу до моделі біфуркаційної двохвильової спіралі розвитку, від фази сталого розвитку всіх країн до фази повної відмови від використання людиною у власних потребах біоресурсів Земної кулі за рахунок впровадження у господарську практику не менш ефективних штучних заміників. На сьогоднішній день це може здатись нереальним, виходячи з нагальних потреб людства, нерационального неекономічного використання та нерівномірного розподілу біоресурсів Землі. Але фаза глибокої енергетичної, продовольчої, сировинної кризи, в якій зараз знаходиться цивілізація, вимагає швидких (не за сторіччя, а за роки) революційних загальнопланетарних дій.

Науково-технічний цикл. З кінця ХХ ст. індустріальна економіка поступається місцем економіці творчості, економіці знань. Капітал, праця, земля відступають на другий план, а знання в сучасному постіндустріальному суспільстві перетворюються на головну продуктивну силу. За даними російського вченого Р. Грінберга, якщо у XVII–XVIII ст. питома вага людського капіталу в загальній його масі не перевищувала 10 %, то вже на початку ХІХ ст. вона збільшилася до 33 %, а в кінці ХХ ст. досягла майже 70 % [10, с. 31].

Якісно нове пізнання сукупності фундаментальних законів мікро- і макросвіту — головний показник нового потужного теоретичного мислення. Перехід природознавства на більш глибокий молекулярний, субмолекулярний, атомний, внутрішньоатомний рівень виводить людство у світ нових перетворень енергії, у світ нових небачених можливостей і проблем. «Можна говорити про відповідне завершення формування фундаментального (теоретичного) ядра технологічної революції, — роблять висновок російські вчені з Міжнародного інституту П. Сорокіна — М. Кондратьєва, — хоча генерування основних її (технологічної революції) ідей продовжується. В цілому вбачається фаза експерименталь-

ної, напівпромислової апробації та економічного використання» [11, с. 8].

Але вже на цій первинній фазі життєвого циклу революційних технологій необхідні принципово інші інституційні умови. Революційним технологіям у фазі впровадження, тиражування кластерної мультиплікації недостатньо кадрових, фінансових, матеріально-технічних ресурсів однієї країни, якою б потужною вона не була. Досвід коллайдера, міжнародної космічної станції, міжнародних центрів дослідження нано- і біотехнологій свідчить про те, що для досягнення революційного прориву у сучасних дослідженнях, швидкого впровадження та інтегрування інновацій необхідно об'єднання всіх ресурсів людства, створення особливих загальнопланетарних інституціональних утворень з ефективними наддержавними повноваженнями. Ринкові механізми з їх невинною жадобою до сьогоденних надприбутків, економічний егоїзм ТНК, національний суб'єктивізм окремих держав і територіальних угруповань гальмують прогресивний науково-технічний поступ.

Соціокультурний цикл. Видатний американський філософ і соціолог російського походження П.А. Сорокін визначив, що суперсистемам культури притаманна своя внутрішня динаміка життя, яка охоплює довгі історичні фази: генеза (утворення) — зростання — досягання — занепад і руйнація. У той же час «загибель» культури не має всеохоплюючого незворотнього характеру. Більш того, ця «удавана передсмертна агонія була ні чим іншим, як гострою біллю народження нової форми культури...». За межами культурної кризи, на думку вченого, розквітне нова культура нового покоління людей майбутнього [12, с. 433].

Звільняючи людину від важкої фізичної праці, концентруючи сенс її життя на творчості, людство сформує і нову людину з новим творчим, культурним і духовним змістом. Сьогодні ми спостерігаємо лише перші кроки в напрямі відходу від виключно матеріалістичного розуміння цілей розвитку економіки, однак ці ідеї поступово оволодівають дедалі більшою масою умів лідерів сучасності. Так, поряд з індексами ВВП і ВНП уже розраховується індекс валового національного щастя (ВНЩ)²⁾. У своїй праці

²⁾ На саміті ООН з цілей розвитку тисячоліття в Нью-Йорку у вересні 2010 р. захоплені оплески аудиторії, що є рідкісною честю, викликав прем'єр-міністр Бутан Джигме Тіней, який, спираючись на концепцію малайського буддизму та унікальний досвід Бутану у вимірюванні індексу ВНЩ, закликав будувати світову економіку, яка не лише задовольнятиме матеріальні потреби, але й збільшуватиме щастя людей, а це потребує балансу споживачів вільного часу, якісного державного управління, уваги до природи, біорізноманіття та екологічної стійкості [13, с. 54–55].

«Чи покращує економічне зростання людський фактор?» Р.А. Істерлін показав, що зростання доходів на одиницю населення вище певного рівня не здійснює вплив на рівень задоволенням життям [14, с. 2]. Схожу тенденцію виявив С. Фрей, який зазначив, що доходи на одиницю населення в Японії за період з 1958 по 1990 зросли в 6 разів, у той час як середня задоволеність життям залишилась незмінною — на рівні 2,7 за чотирьохбальною шкалою [15, с. 3]. На думку Р. Лейарда, «для країн, де дохід на одиницю населення вищий за 20000 дол. США, додатковий дохід не призводить до додаткового зростання щастя» [16, с. 33]. Таким чином, рівень задоволеності життям не має яскраво означеної прямої залежності від рівня матеріального благоустрою країни, і, як наслідок, не може бути вирахованим у повному обсязі за допомогою таких агрегованих показників, як ВВП і ВНП. Потрібно погодитися з А. Гальчинським: «Царство свободи» — це принципово інша епоха. Це за своєю суттю постматеріальна епоха, яка, подолавши домінують матеріальних потреб, отримує можливості спрямувати творчі сили та енергетичний потенціал людини у нове русло» [4, с. 212]. Як бачимо, соціокультурний цикл розвитку цивілізації під впливом економічних та науково-технічних зрушень змінює людину, вириваючи з тенет «матеріальних задоволень» і спрямовуючи її у світ креативних і високоморальних духовних потреб.

Політичний цикл. Часовий вимір є одним із основних у світовій політиці поряд з просторовим і змістовним вимірами. Циклічний тип (часова ритміка) є характерною ознакою для всіх державно-політичних утворень на всіх етапах цивілізаційного розвитку.

Кожне локальне державно-політичне угруповання має свій ритм розвитку. Руйнація у кінці ХХ ст. біполярного цивілізаційного простору (капіталізм-соціалізм) та утворення однополярного світу з домінують економіки, політики, ідеології та культури США призвели до значних кризових зрушень. У першу чергу це призвело до нерівномірного розвитку та поляризації світової спільноти. Розрив у рівні середньодушового валового внутрішнього доходу у високо- і слаборозвинутих країнах зріс з 62,5 разу у 2000 р. до 73 разів у 2010 р. По продуктивності праці у сільському господарстві розрив зріс із 59 разів у 1990 р. до 85 разів у 2010 р. У використанні електричної енергії на душу населення розрив між розвинутими і відсталими країнами склав 39,6 разу.

В останні роки з'явилися ознаки зародження багатополлярної політичної системи (США, ЄС, Китай, Індія, Росія, Латинамериканські, Мусульманські та Далекосхідні країни). Під впливом позитивних тенденцій економічних, науково-технічних і соціокультурних циклів вирівнюються розбіжності у розвитку країн різних геополітичних угруповань³⁾.

Таким чином, формування багатополярного політичного світу створює умови для вирівнювання економічного, соціального, демографічного, науково-технічного та екологічного розвитку цивілізації, але це тільки «прелюдія» більш глобальних політичних змін. Під впливом економічних (глобальна економіка), екологічних (виробництво без використання земних ресурсів), науково-технічних (створення мережі наднаціональних творчих кластерів), політичних (перехід від демократії до мерітократії) циклів розвитку цивілізації виникатимуть загальнопланетарні інституціональні органи управління всіма сферами життя людства за єдиними цивілізаційними критеріями, потреба в локальних, регіональних, державних угрупованнях поступово відпадатиме.

Висновки та прогнози щодо подальших досліджень. Проаналізовані взаємовпливи економічних, екологічних, науково-технічних, соціокультурних, політичних циклів цивілізаційного розвитку свідчать про те, що майже всі функціональні цикли на даному етапі знаходяться в кризовій і депресивній фазі. Мультиплікація взаємних негативних впливів створює загальний взаємсиметричний ефект сучасного функціонування цивілізації. І тільки фактор науково-технологічного розвитку, який знаходиться у фазі підйому, створює об'єктивні можливості позитивно впливати на цивілізаційний розвиток та нейтралізувати негативні наслідки кризових фаз інших функціональних циклів.

Таким чином, уже перші симптоми кризових процесів останнього десятиріччя свідчать про нетиповість розвитку постіндустріальної цивілізації. Але це тільки початок. Неминучий кардинальний і не менш драматичний перехід людства від « Економіки егоїстичного ненажерливого шлунку» до « Економіки раціонального самодостатнього та креативного розуму» з метою створення економічних, соціальних і політичних передумов побудови високomorальної «Економіки душі».

³⁾ Так, якщо приріст США і Китаю у 90-ті рр. XX ст. щодо показника привласнення частки світового ВВП був однаковим, то у 2001-2005 рр. цей показник став у Китаю 26–27 %, а у США 16–17 %. Уже прогнозується, що через 5–10 років ВВП Китаю буде рівним відповідному показнику США [17, с. 19].

Література

1. Чухно А.А. Перехід до ринкової економіки. –К.: Наукова думка, 1993.
2. Чухно А.А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання // Економіка України. — 2009. — №1. — С. 4–18.
3. Тоффлер Э. Третья волна. — М.: АСТ, 2004. — 781 с.
4. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку. — К.: АДСФ — Україна, 2009. — 392 с.
5. Валлерстайн И. Конец знакомого мира. Социология XXI века. — М.: Логос, 2003. — 386 с.
6. Edvinsson L., Malone M.S. Intellectual Capital Realizing Your Company's True Value by Finding its Hidden Brainpower. —N.Y. Harper Business, 1977. — P. 2–34.
7. Монин А.С., Шишков Ю.А. Глобальные экологические проблемы. — Ч. 1–2. — М.: Знание, 1991. — 45 с.
8. Прокіп А. Сучасні підходи до енергозбереження людства в умовах формування суспільства сталого розвитку // Економіка України. — 2012. — № 5. — С. 85–90.
9. Плюда И. Что будем есть через 20 лет// Сегодня. — К. — 17.05.2013.
10. Грінберг Р. Держава в економіці знань // Економіка України. — 2008. — №10. — С. 28–39.
11. Анализ факторов научно-технического развития в контексте цивилизационных циклов / Под ред. Ю.В. Яковца, В.Л. Абрамова. — М.: МИСК, 2012. — 456 с.
12. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / Перевод с англ. — М.: Политиздат, 1992. — 543 с.
13. Носова О. Про фундаментальні причини фінансових криз та життєздатність фінансових ринків у сучасній формі // Економіка України. — 2011. — №3. — С. 45–55.
14. Easterlin R.A. Happiness and Growth the World Over: Time Evidence on the Happiness — income Paradox [Electronic resource] <http://ftp.iza.org/dp4060.pdf>
15. Melo S. Eudaemonia and the Economics of Happiness / S. Melo [Electronic resource] — Mode of access : <http://economia.uniandes.edu>. 2011 — 05 pdf
16. Layard R. Happiness; Lessons from A New Science // R. Layard. — The Penguin Press, 2005. — 310 p.
17. Мировая экономика и международные отношения. — 2007. — №9. — С. 12–23.

Статтю подано до редакції 04.11.13